

УДК 821.161.2-21

ВІКТОРІЯ АТАМАНЧУК

(Київ)

ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ ВІДОБРАЖЕННЯ ІСТОРИЧНОГО МИНУЛОГО У ДРАМАТУРГІЇ ГРИГОРА ЛУЖНИЦЬКОГО

Статтю присвячено дослідженню способів художнього відтворення національної специфіки у драматичних творах Григора Лужницького. Увагу приділено аналізу особливостей вираження знакових світоглядних та морально-етичних пріоритетів у драмах. Досліджено образи дійових осіб у драмах Григора Лужницького.

Ключові слова: *драматургія, драма, дійова особа, конфлікт, дія, ідея, Григор Лужницький.*

Постановка проблеми. Драматургія Григора Лужницького виявляє головні особливості української ментальності й репрезентує їх у контексті ідеї національного визволення. У творах Григора Лужницького представлені знакові образи, які втілюють характерні риси національного світосприйняття.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Творчість Григора Лужницького стала об'єктом ґрунтовних досліджень С. Хороба [3; 4; 5; 6], який приділяє особливу увагу окресленню стилевих та жанрових особливостей творів драматурга, а також вивчає своєрідність його релігійної та історичної драматургії. С. Рудницький [2] з'ясовує ідейно-художні ознаки драматичної творчості Григора Лужницького.

Мета роботи полягає у визначенні головних художніх принципів драматургії Григора Лужницького. Метою обумовлене дослідження жанрових параметрів творів драматурга; вивчення історичної проблематики драм; окреслення основних способів розгортання драматичного конфлікту; з'ясування головних художніх ознак образів дійових осіб творів Григора Лужницького.

Виклад основного матеріалу. Твір «Ой Морозе, Морозенку...» (1933) з огляду на народнопісенний мотив Григор Лужницький визначив як народну драму. У творі можна спостерегти такі жанрові ознаки драми: певною мірою схематизований конфлікт, який торкається проблеми національного визволення; образ головного героя, який виступає носієм ідеї визволення; взаємодія головного героя з іншими дійовими особами мотивується ідеєю боротьби за свободу; зосередження зовнішніх перипетій навколо образу головного героя, який показаний як історичний діяч.

У драмі виділяються три ключових епізоди: порятунок сотника Охрима й Оксани від татар; зустріч та психологічне протиборство Морозенка з батьком, польським підстаростою; наступ на замок під Збаражем. Головну роль у цих епізодах відіграє образ Морозенка. В образі Морозенка драматург підкреслює міфологізовану основу (дійові особи в захваті від подвигів Морозенка; сприймають його як надзвичайного героя; з несподіванки не впізнають славетного лицаря) і конкретизовані характеристики його особистості (досвідченість полководця, гуманістичне ставлення до оточення, самовідданість і саможертвність).

У кожному з епізодів Морозенко здійснює вчинки, які впливають на подальше розгортання драматичної дії. Він постає в ролі неочікуваного визволителя від татар та надихає козаків на подальшу боротьбу. У розмові із батьком він обґрунтовує власну позицію, яка означає безповоротність його вибору. Морозенко організовує наступ, завдяки чому козаки здобувають перемогу, але сам полковник гине. Григор Лужницький використовує прийом своєрідного попередження про майбутню загибель Морозенка: передчуття дійових осіб (Остапа, Оксани) є фоном для відтворення наступних подій. Героїзація образу Морозенка досягається через постійне протистояння героя складним обставинам.

Драматург певною мірою збалансовує зовнішні колізії, що окреслюють складне соціально-політичне становище України, відображенням психологічних нюансів в образах Морозенка, Оксани, Остапа, Шуліки, акцентуючи на особливостях національного світосприйняття.

Драматург підкреслює відстороненість Морозенка, обумовлену його зосередженням на боротьбі, що потребувала насамперед стратегічного мислення. Державницькі заміри Морозенка відокремлюють його від оточення, оскільки він несе велику відповідальність. В образі героя втілені народні прагнення, які він повинен здійснити. Оксана говорить про життя Морозенка: «Воно не для мене потрібне, полковнику, воно потрібне для інших...» [1, с. 31]. Таким способом підкреслюється велика роль і значення ватажка для здійснення будь-якої місії, що має суспільно-історичний резонанс.

Ситуація боротьби з татарами та поляками, у якій перебуває Морозенко, ускладнюється його протистоянням з батьком. Протиборство набуває особливого драматизму. Морозенко ніби спокутує провини поляків перед Україною, оскільки дуже гостро відчуває несправедливість і страждання, від яких потерпає український народ. Він підкреслює відмінність мотивів боротьби українців, які воюють за свободу на власних землях, і поляків, що прагнуть поневолити українців. Морозенко говорить батькові: «...тільки у вас сумління, вбите майном і становищами, вбите вигодою і розкошами» [1, с. 29].

Прославлене життя Морозенка і його загибель відображають його нерозривну єдність із українською землею. Прощаючись із Морозенком, Остап йому говорить: «Полковнику, це не я плачу, це не ми плачемо. Це вся Українонька плаче...» [1, с. 38].

У драмі «Ой, Морозе, Морозенку...» Григор Лужницький зображає особистість народного героя, акцентуючи на його діях, що у складних зовнішньо-політичних реаліях набувають міфологізованого значення, оскільки образ Морозенка стає відображенням знакових для української свідомості інтенцій. В образі головного героя твору автор своєрідно інтерпретує народну стилістику художнього осмислення видатного українського діяча.

Жанр твору Григора Лужницького «Лицарі ночі» (1937) автор визначає як історичну драму. На жанрові ознаки драми вказують напружений конфлікт між запорожцями та росіянами, що має ідеологічне і соціальне підґрунтя; образи дійових осіб, дії яких визначаються їхніми основоположними цілями; ускладнена драматична дія, яка розкриває приховану до певного моменту сутність подій.

У драмі «Лицарі ночі» драматург осмислює період руйнування Запорізької Січі. Григор Лужницький показує протистояння і боротьбу запорожців в умовах цілковитої несвободи. Головну роль у творі відіграє полковник Тамаров, оскільки розгортання конфлікту та розвиток дії у творі обумовлені позицією та вчинками героя. В образі полковника втілено видимий і таємний смисл через суміщення функцій служителя цариці й керівника козацького підпілля. Справжня сутність полковника Тамарова, протилежна до зображуваної ним видимості, розкривається в останніх епізодах драми. Характер зображення драматург ускладнює створенням образу таємничого, нікому не відомого полковника, який спрямовує всі дії запорожців. В образі Тамарова Григор Лужницький виокремлює ще один аспект – помсти за особисті кривди. Отже, драматург зображає три іпостасі образу героя: полковника Тамарова, що служить Москві; полковника, який керує лицарями ночі; сотника Таревича, який постраждав від царського свавілля.

У конспіративній площині діє не лише полковник Тамаров, а і його фактичний син Бурчимуха. З наказу Тамарова зі стратегічною метою він залицявся до доньки генерала Текелія, що посприяло його звільненню. Обдурена Віра у драмі виконує функцію тимчасової перешкоди коханню Бурчимухи й Марусі. Коли Маруся дізнається про наказ полковника, то одразу прощає Бурчимуху.

Деякі моменти у драмі, пов'язані з ускладненою конспіративною діяльністю, потребують спеціального з'ясування дійовими особами. Як, до прикладу, ситуація з утечею Бурчимухи й Хитролизня. Тамаров, який безпосередньо допитував запорожців, через Марусю передає вказівку нікого не вбивати при втечі. Бурчимуха виконує наказ, але смисл наказу починає розуміти після з'ясування своєї родинної історії.

Хитросплетіння у взаєминах і зв'язках спорідненості та наступного упізнання дійових осіб (Катерини, Тамарова, Бурчимухи, Хитролизня, Марусі, Дяченка) надають творові мелодраматичних рис. Водночас остаточне визначення позицій і становища дійових осіб повністю розкриває підоснову відображуваних подій та окреслює ймовірні перспективи, оскільки у фіналі твору подається натяк на наступний розвиток подій, у якому домінуючого значення набувають образи лицарів ночі.

Усі смислові акценти, які стосуються національного визволення та особистих розрахунків за кривди, автор переносить на образи лицарів ночі, які стають носіями незнищеної національної ідеї. Перед смертю Катерина наголошує на їхній невмирущості: «Вони вічні...» [1, с. 80]. Саме вони, за логікою розгортання подій, мають довершити справу Катерини, оскільки особистісне протистояння Катерини й Текелія завершується смертю героїні.

Клич лицарів ночі «Сам п'ю, сам гуляю...» Григор Лужницький використовує як своєрідний повторюваний структурний компонент твору, що модифікує різні форми присутності лицарів ночі та ідеї, яку вони втілюють.

Драматург представляє ідею визволення у двох варіантах – месницькому та релігійному, вказуючи на їхнє взаємодоповнення. Отець Сокальський, який іде проповідувати москалям про припинення кровопролиття, водночас підтримує українських борців за свободу. У розмові з Катериною він висловлює своє бачення ситуації: «А братові своєму, цьому провідникові «лицарів ночі», скажи, хай боряться за святу справу так, як їм сумління підказує... Бо хто дослухається до сумління, той спасен!» [1, с. 73].

У драмі «Лицарі ночі» Григор Лужницький репрезентує художній комплекс проблем, які визначаються історичними обставинами, що впливають на формування ментальних та емоційних особистісних пріоритетів дійових осіб. Жорсткі умови протистояння, відображені у творі, координують світоглядне та ідеологічне становлення героїв. Драматург підкреслює активну позицію дійових осіб, які у ході протиборства виявляють внутрішню зосередженість на ідеї звільнення.

Драма Григора Лужницького «Січовий суд (Олексій Попович)» (1936) присвячена відображенню життєвих колізій легендарного українського козака. Драматург використовує фрагменти з народних пісень для окреслення масштабів особистості героя: молитвами він рятує козацькі чайки від загибелі на морі. Його подвиг, зафіксований народними піснями, проєктується на життя самого героя, коли йому загрожує загибель. Драматург зіставляє фактичну безневинність героя з такою комбінацією видимих фактів, які суперечать козацьким законам. Відбувається трансформація образу героя: на козацькій раді з Олексія Поповича він перетворюється на Олексія Чайковського. Козацьке перейменування героя свідчить про завершення старого етапу його життя, коли він мав бути покараний, та про початок нового етапу, що вказує на його новий статус та нові перспективи.

Григор Лужницький використовує композиційні повтори у ситуаціях зі зміною прізвища дійових осіб. Спочатку нове прізвище дають товаришу Олексія, який невдовзі стає кошовим отаманом. Потім кошовий змінює прізвище Олексія, рятуючи його і забезпечуючи таким способом дотримання справедливості.

Епізод із січовим судом виконує роль композиційного центру у драмі, оскільки під час суду відбувається найбільше загострення суперечностей та їх наступне неординарне вирішення. Ускладнені особистісні перипетії, через які проходить головний герой, створюють драматичну напруженість, що у фіналі твору обертається ефектним розв'язанням конфлікту.

Висновки. У драмах «Ой Морозе, Морозенку...», «Лицарі ночі», «Січовий суд (Олексій Попович)» Григор Лужницький художньо осмислює визначальні для національної свідомості поняття. Історичний контекст автор увиразнює через співвіднесення специфічних характеристик давніх часів і позачасових ідеалів. Об'єктом художнього зображення драматург обирає знакові історичні постаті, які втілюють ідеї національного та особистісного самовизначення. Дійові особи творів Григора Лужницького розв'язують складні проблеми сутнісного становлення у проєкції на реалії української дійсності, чим обумовлений символічний смисл образів. Конфлікт у драмах

розгортається в суспільно-історичній площині, що визначає глибинне осмислення відображуваних явищ. Завершення драматичного конфлікту у творах Григора Лужницького означає різні форми реалізації заявлених ідей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лужницький Г. Вибране. Історичні драми, наукові праці / Григор Лужницький. – Івано-Франківськ : Плай, 1998. – 276 с.
2. Рудницький Л. Драматургія Григора Лужницького / Л. Рудницький // Посол до Бога. Українська історико-релігійна драма / Григор Лужницький. – Івано-Франківськ, 1996. – С. 3–40.
3. Хороб С. Из когорти сподвижників (Ідейно-естетичні концепції творчості Григора Лужницького) / С. Хороб // Вибране. Історичні драми, наукові праці / Григор Лужницький. – Івано-Франківськ : Плай, 1998. – С. 5–10.
4. Хороб С. Українська драматургія 20–30-х років у Західній Україні та діаспорі / С. Хороб. – Івано-Франківськ : Нова зоря, 2008. – 192 с.
5. Хороб С. Українська модерна драма кінця XIX – початку XX століття (неоромантизм, символізм, експресіонізм) : монографія / С. Хороб. – Івано-Франківськ : Плай, 2002. – 413 с.
6. Хороб С. Українська релігійна драма і Григор Лужницький / С. Хороб // Посол до Бога. Українська історико-релігійна драма / Григор Лужницький. – Івано-Франківськ : Надвірнянська районна друкарня, 1996. – С. 236–242.

REFERENCES

1. Luzhnytskyi Hryhor. (1998) Vybrane. Istorychni dramy, naukovi pratsi [Selected items. Historical dramas, scientific works]. Ivano-Frankivsk : Plai. (in Ukrainian)
2. Rudnytskyi, L. (1996) Dramaturhiia Hryhora Luzhnytskoho [Dramaturgy by Hryhir Luznytskyi] Luzhnytskyi Hryhor. Posol do Boha. Ukrainska istoryko-relihiina drama. Ivano-Frankivsk, pp.3-40.
3. Khorob, S. (1998) Iz kohorty spodvyzhnykiv (Ideino-estetychni kontseptsii tvorchosti Hryhora Luzhnytskoho) [Amongst the peers (Ideological –esthetic consepts in the literary heritage by Hruhir Luzhnytskyi)]. Luzhnytskyi Hryhor. Vybrane. Istorychni dramy, naukovi pratsi. Ivano-Frankivsk : Plai, pp.5-10.
4. Khorob, S. (2008) Ukrainska dramaturhiia 20-30-kh rokiv u Zakhidnii Ukraini ta diaspori [Ukrainian dramaturgy of the 20s-30s in the Western Ukraine and in the diaspora]. Ivano-Frankivsk : Nova zoria (in Ukrainian)
5. Khorob, S. (2002) Ukrainska moderna drama kintsia XIX – pochatku XX stolittia (neoromantyzm, symvolizm, ekspresionizm) [Ukrainian modern drama at the end of XIX till the beginning of the XX centuries (neoromantisism, symbolism, exspressionism)]. Ivano-Frankivsk : Plai.
6. Khorob, S. (1996) Ukrainska relihiina drama i Hryhor Luzhnytskyi [Ukrainian religious drama and Hryhir Luznytskyi]. Ivano-Frankivsk : Nadvirnianska raionna drukarnia, pp. 236- 242.

VIKTORIA ATAMANCHUK

ARTISTIC SINGULARITY OF HISTORICAL PAST REPRESENTATION IN HRYHIR LUZHNYTSKYI'S DRAMATURGY

The article is devoted to the study of artistic representation of national peculiar fetures in the dramatic works by Hruhir Luzhnytskyi. The great attention is paid to the analysis of the specific features in the expression of the significance of the ideological and moral-ethical priorities in dramas. The images of heroes in the dramas by Hruhir Luzhnytskyi are depicted; the peculiarities of dramatic conflict are defined.

Grygor Luzhnytskyi's drama discovers the main features of Ukrainian mentality and represents them in the context of the idea of national liberation. In the works by Hruhir Luzhnytskyi figurative images that embody the characteristic features of the national worldview are represented.

Hryhir Luzhnytskyi's literary works became an object for the thorough research which was carried out by S. Horob and where he paid a lot of attention to the definition of stylistic and genre features of the playwright's works, as well as the the research of the originality of his religious and historical dramas. S. Rudnitskyi found out the ideological and artistic features of Hruhir Luzhnytskyi to be dramatic and creative.

The purpose of the work is to define the main artistic principles of Hruhir Luzhnytskyi's drama. The purpose is determined by the study of genre parameters of the playwright's literary works; historical problems in dramas; outline the main ways of deploying a dramatic conflict; elucidation the main artistic signs of characters in the literary works by Hryhir Luzhnytskyi.